

OSMANLI DEVRİNDE TÜRK HADİSCİLERİ TARAFINDAN YAZILAN USULÜ HADİS ESERLERİ, RİSÂLELERİ VE NUHBETÜ'L-FİKER ÜZERİNE YAPILAN ŞERH VE TERCÜMELER

Dr. Sadık Cihan

Hadisle ilgili eserler üzerinde İslâm âleminde oldukça geniş çalışmalar yapılmıştır. Hâlbuki Osmanlı Devri Türk hadiscileri tarafından yapılan çalışmalar hakkında araştırmalar yok denecek kadar azdır. Osmanlı devri bu yönüyle bize karanlık kalmaktadır. Bu boşluğu kısmen doldurmak için bu devirde, hadis ilimlerinin bir kolu olan usul-ü hadise âit ne gibi eserler yazıldığını araştırma zarfuretini duydum. Tabiatıyla altı asırlık imparatorluk devresinde bu mevzu ile ilgili bütün eserleri tesbit etmek ve derinlemesine bir araştırma yapmak ancak uzun bir mesâinin neticesi olabileceği tabiidir. Benim yapmış olduğum araştırma belki bu mevzuun biraz olsun aydınlanmasına vesile olacaktır.

Burada hemen şunu ifade etmek lâzımdır ki, araştırmalar esnasında İstanbul, Bursa, Edirne, Konya ve Ankara kütüphaneleri, muhtelif kataloglar ve bibliyografik eserlerden istifade yoluna gidilmiştir.

Araştırmalarım esnasında bir husus nazarı dikkatimi çekmiştir. Bu da bazı eserler üzerinde şerh ve tercüme çalışmalarının daha fazla yapılmış olmasıdır. Bunun dışında müstekil eser ve risâleler yazıldığı muhakkaktır, fakat adetleri oldukça azdır. Muayyen eserler üzerinde âdetâ "kısıtlayıcı çalışmalar yapılmasının sebebi nedir?" suâli zihinde doğabilir. Bu soruya hadis öğretimi yapılan darü'l-hadisler, medreseler, camiler gibi yerleri incelerken cevap verebilme imkânı hasıl olmuştur. Bu yerlerde okutulan hadise dair eserlerin genel olarak şerh ve tercümelerinin yapıldığı bağlantısı kurulabilmiştir. Esas mevzu'a geçmeden önce bu noktaya dokunmak faydadan hâli olmayacaktır.

Osmanlı devrinde hassaten hadis öğretimi yapılan müesseseler darü'l-hadislerdi. Fakat bu müesseselerde tatbik edilen programlar ve okutulan eserler hakkında hemen hemen hiç bir mâlumatımız yoktur. Bu konuda derinlemesine yapılacak araştırmalar hadis öğretim metodunun ve darü'l-hadislerin fonksiyonunu ve o gün ki ilim müesseseleri arasındaki mevkiin ortaya çıkması bakımından büyük ehemmiyet arzeder. Medreselerde okutulan eserler darü'l-hadislerde daha detaylı olarak okutulmuş olması muhtemeldir.

Çünkü bu müesseseler Osmanlı medresesi hiyerarşisinin en üst kısmını işgal ediyor ve medreselerden sonra ihtisâs kurumları olarak kabul ediliyordu (1).

Fatih medreselerinin kuruluşundan itibaren devamlı bir programın kabul edilmeye başlandığı görülür. Burada kabul edilen programlar-bazı değişikliklerle beraber-uzun müddet devam etmiştir. İşte bu müesseselerde usulü hadisten Nuhbetü'l-Fiker ve hadisten Sahîhu'l-Buhari, Müslim, Meşâriku'l-Envâr ve şerh-i İbni Melek (ö. 793/1394) okutulmuştur.

(1) —Darü'l—hadislerin gerek öğretim ve gerekse hocalarının maaş bakımından diğer medreselerin üstünde olduğu hususunda bazı noktaları zikredeceğiz ;

Osmanlı devrinde II. Sultan Murat tarafından Edirne'de kurulan ilk darü'l—hadis (838/1475) bu devirde medreseler arasında en mühimiydi. —Bak: Osman Nuri Edirne Tarihi, 1939, S.63, Edirne Salnâmesi, 1310/1894 —

Edirne ve Bursa'da darü'l—hadislerin açılmasından sonra, İstanbul'da ilk darü'l—hadis Sultan Süleyman tarafından 964/1556 yılında açılmıştır. Sultan tarafından kurulan ve kendi ismiyle anılan medreselerden dördü matematik, biri hadis, diğeride tıp için tahsis edilmişlerdir. Dört medrese ve tıp medresesi hocaları günde 60 akçe alırlarken, darü'l—hadis hocaları günde 100 akçe alıyorlardı.

Aşağıda kaydedilen hiyerarşiye göre Süleymaniye medreseleri sisteminde darü'l—hadis eğitim bakımından en yüksekini teşkil ediyordu.

1— İbtidâi Haric 2— Hareketi Haric 3— İbtidâi Dahil 4— Hareketi Dahil 5— Musıla - i sahn 6— Sahnı Seman 7—İbtidâi Altmışlı 8— Hareketi Altmışlı 9— Musıla-i Süleymaniye 10— Hamise-i Süleymaniye 11— Darü'l—Hadis (*İsmail Hakki Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu* 1947, 1949 c . 2 s . 579, *Atuf Nafi Türk Maarif Tarihi Hakkında bir Deneme*, 1930 s . 19

Darü'l—hadis hocaları protokol bakımından diğerlerinden önde geliyordu şöyleki: Sahnı Seman hocaları Şeyhülislâm'ı ziyaret etmek istedikleri zaman kendileri için tahsis edilen bir odada bekliyorlardı, hâlbuki Musıla-ı Sahn hocaları bir koridorda oturuyorlar, bu esnada darü'l—hadis hocalarından biri hepsi namına konuşuyordu.

Bazı darü'l—hadis hocalarının kademe kademe ilerleyerek darü'l—hadis hocalığına nasıl yükseldiğini göstermek bakımından burada bir misal zikredebiliriz. Mevlâ Yahyâ b. Nurettin Hamza Emin ilk defa 920/1514 Ekim ayında Bursa'da Kâsım medresesine gündelik 25 akçe ücretle tayin edildi. Daha sonra aynı senede İstanbul İbrahim Paşa medresesine 30 akçe ile, 930/1523 de Bursa'da Yıldırım Han medresesine 40 akçe ile Rukneddin Çelebinin yerine, 941/1534 de Çorlu Ahmed Paşa medresesine Ebu Seyyidin yerine, 943/1536 Ocak ayında Edirne Darü'l—hadisine Perviz Efendi nin yerine, 944/1537 Mart ayında İstanbul Semaniye medresesine Kara Salih'in yerine, nihayet 964/1556 da Süleymaniye Darü'l—hadis makamına günde 100 akçe ile tayin edildi.

(Nezade Atâi, *Zeyl-i Şakâik-ı Nu'maniye*, İstanbul 1268/1851, s. 264-265).

İsmail Hakkı Uzunçarşılı medreselerde okutulan dersler arasında hadis eserlerini zikrederek şöyle der: "İbni Esir (ö. 606/1209) (2), İbni Mübarek (ö. 181/797) (3), İbni Haceril-Askalanî (ö. 852/1448) ve şerhleri okutuluyordu" (4).

Diğer taraftan bazı alimler eserlerinin giriş kısımlarında, eğitim anında incelenen hadis eserlerini zikrederler. Meselâ, İbni Melek Meşâriku'l-Envâr eseri üzerine yapmış olduğu Mebâriku'l-Ezhâr isimli şerhini İzmir'in kazası olan Tire medresesinde okutmuştur (5). Bu eser hakkında Ahmed b. Abdülâziz Hüseyin Ramâdî (yaşadığı tarih 1280/1863) "Mevâhibü'l-Aziziye" isimli kırk hadis eserinin giriş kısmında tahsilini anlatırken şöyle der: "Amcam Abdullah b. Ramâd Halil'den İslâmiyetin temel esaslarını öğrendim. Kur'an ve Fıkıh okuduktan sonra İstanbul'a geldim ve bir çok âlimlerin halkalarına katıldım. Bu esnada Meşâriku'l-Envârı okudum. (6) Yazar hadis okuduğu yeri belli etmemekle beraber medreselerden ziyade İstanbul camilerinde hadis ilmi tahsil etmiştir. Zira ilim halkaları alimler tarafından ekseriyetle camilerde teşkil ediliyorlardı.

18. ci asır alimlerinden Derviş Ali b. Muhammed (ö. 1135/1732) Karahisar medresesinde Meşâriku'l-Envâr ve şerhlerini okutmuştur (7).

Nuhbetü'l-Fiker'le ilgili olarak ta bazı âlimlerin eserlerinin giriş kısımlarında, bu eseri okuttuklarına dair malumata rastlarız. Meselâ Medenî Mehmed Trabzonî (ö. 1123/1711) bu esere yapmış olduğu hâşiyesi ile birlikte iki defa okutmuştur (8).

Muhammed b. Ömer İskilibî (yaşadığı tarih 1210/1795) aynı eseri İstanbul medreselerinde okutmuş ve birde hâşiye yazmıştır. (9)

---

(2) İsmail Hakkı Uzunçarşılı yazarın ismini zikretmesine rağmen, hangi hadis kitabının okutulduğunu belirtmiyor. İbnu'l-Esir'in aşağıda zikredeceğimiz hadis eserlerinden biri veya ikisinin okutulmuş olması muktemeldir;

a- Câmiu'l-Usul fi Ehâdisi-r-Resul.

b- Nihâye fi Garibi'l-Hadis ve 'l-Eser, (Bak; Brockelmann, G.A.L. leiden 1898, c. 1, s. 359).

(3) Uzunçarşılı, yukarıdaki gibi yazarın hangi eserinin okutulduğunu kaydetmiyor. Müellifin "Hadis'i Erban" inin tedris edildiğini düşünebiliriz. (Bak; H. Arif'in c. 1, s. 438; Keşfuzzunun c. 1, s. 51; M. Müellifin, c. 7, s. 106.

(4) İsmail Hakkı Uzunçarşılı Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1965, s. 65.

(5) S. K. -Tırnovalı Ksm, nr; 374, yazma giriş kısmı.

(6) Topkapı Sarayı 111. Ahmed Ktp, Medine Ksm. nr; 321, yazma, giriş kısmı.

(7) S. K. -Hasan Hüsnü Paşa nr; 252, yazma "Hâşiye alâ Meşâriki'l-Envâr" giriş kısmı.

(8) Bursa, Orhaniye Ktp. Haraççoğlu ksm nr; 350, yazma giriş kısmı.

(9) Edirne, Selimiye ktp. nr. 911 (eski numara. 407) yazma, "Hâşiye'alâ Nuhbeti' l-Fiker" giriş kısmı.

Ayrıca Şakâik-ı Nu'maniye yazarı Taşköprüzâde Ahmed Efendi (ö. 965/1565)'nin biyografisini incelediğimiz zaman 16. cı asırda okutulan eserler hakkında bilgi sahibi olmamız mümkündür.

Taşköprüzâde ilköğretiminden ve dîni eserleri okuduktan sonra Sahih-i Buhariyi ve İyâz'ın (ö. 544/1149) eseri Şifâuş-Şerif'i Muhammed Megûş Tûnusi'nin yanında okudu.

Hocalık mesleği anında İbtidâ-i Dahilden Sahn'ı Semana kadar çeşitli medreselerde Mesâbihu's-Sünne, Meşariku'l-Envâr ve Buhariyi" okutmuştur. (10)

Tedris edilen hadis eserlerine Birgivi'nin "Risâle fi Usuli'l-Hadisi" ni ve bunun üzerine yapılan şerhleri ilâve etmek lâzımdır.

Genel hatlarıyla medreselerde el altında bulundurulmuş hadis eserlerini nakletmeye çalıştık. Biz bunlardan konumuzu teşkil edenler üzerine yapılan çalışmaları ve müstakil eserleri zikredeceğiz.

MÜSTAKİL YAZILAN HADİS USULÜ RİSÂLE VE KİTAPLARI:

İbni Kemal Ahmed Şemseddin b. Süleyman (ö. 942/1536)'ın arapça yazmış olduğu bir varaklık "Risâle fi Usuli'l-Hadis"dir. (11)

Birgivi Muhammed b. Pir Ali (d. 929/1552, ö. 981/1573)'nin (12) arapça "Risâle Usuli'l-Hadis"idir. (13) Bu küçük risâle yayınlanmış olup, bir çok yaz-

(10) O. M. c. 1, s. 346-347, H. Arifin, c. 1, s. 143, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. 2 s. 670.

(11) S. K. -Hamidiye nr; 389 76. yaprak, 1107/1695 tarihinde istinsah edilmiştir.

Bu risâle incelemiş olduğumuz bibliyografik eserler tarafından zikredilmemiştir; Keşfuzzunun. c. 2, s. 1689, O. M. c. 1 s. 223, H. Arif'in c. 1, s. 141, Taşköprüzâde Ahmed Efendi, tercüme. Mecdi Efendi, s. 385, M. Müellifin, c. 4, s. 3886: Brockelmann, 1902, 2. band, s. 453.

(12) H. Arifin c. 2, s. 252, Kâmusu A'lâm, c. 2, s. 1284, M. Müellifin, c. 1, s. 123, Sicilli Osmani, c. 4, s. 121.

(13) Risâlenin birçok yazmaları mevcuttur. Bunlardan bir kısmını burada zikredeceğiz;

S. K.-Hasan Hüsni Paşa nr; 201, 2. ci risâle, 24-28. yaprak, 1174/1760 da Mustafa İskilibî tarafından istinsah edilmiştir. Reşit Efendi nr; 1090, Tırnovalı nr; 1861, Fatih nr; 5394, Hacı Mahmut nr; 748, Lâleli nr; 3704, Edirne, Selimiye nr; 495 2. risâle, İbrahim Efendi nr; 411.

Bastıldığı tarihler; 1275/1858, 1288/1871, 1326/1908 Şeyh Yahya Matbası İstanbul, 1303/1885.

maları mevcuttur. Birgivi risâlesini talebelerinin ihtiyaçlarına cevap vermek ve zorluklarını çözmek için yazmıştır. Zira talebeye hitab ederek: "Bir kimse hadis ilmini anlamak isterse, hadis istilahlarını öğrenmek mecburiyetindedir" demiş.

— Muhammed b. Mustafa Kadızâde Balıkesî IV. Murad (1032-49/1623-40) devrinde yaşamıştır. "*Mustalahü'l-Hadis*" isimli eseri vardır. (14)

— Hamid b. Emrullah b. Abdülmü'min b. Muhammed b. Bandırmavî Rumî (d. 1111/1699 ö. 1172/1758)'in "*Ukudü'd-Durar fi Hudûd ilmi'l-Eser*" dir. (15)

— Abdullah b Abdülaziz Balıkesrî Rumî (d: 1117/1706 ö: 1197/1782) yazar Salahî'yi Rumî olarak tanınır. Eseri "*Şerhu Usulü'l-Hadis*" dir (16).

— İbrahim Sıdkı b. İbrahim Rumî (yaşadığı tarih 1247/1831) nin "*Risâle fi Usulü'l-Hadis*" isimli Türkçe eseridir. (17)

Risâle giriş ve üç kısma ayrılmıştır

Giriş: Sünnet-i Nebeviye

Birinci Kısım: Peygamberin sözleri

İkinci kısım: Peygamberin fiilleri

Üçüncü kısmı: Peygamberin takrirleri hakkında.

— Abdüsselâm b. Seyyid Ömer Muhammed Mardinî (d: 1200/1785 ö: 1359/1843) Abdüsselâm Efendi ismi ile tanınır. Eserinin ismi "*Zevâlu't-Tarh fi Şerhi Manzumatı İbni Farh fi Usulü'l-Hadis*" dir. (18)

— Muhammed Şükrü (yaşadığı tarih 1316/1898) (19) nün arapça "*Usulü'l-Hadis*" eseridir. (20)

Kitabın önemli husûsiyeti suâlli ve cevaplı olmasıdır. Talebelerin ihtiyacına cevap vermek için yazılmıştır.

(14) Brockelmann, Sup. c. 2, s. 659.

(15) O. M. c. 1, s. 62-63: Keşfuzzunun, c. 2, s. 113: H. Arifin, c. 1, s. 260.

(16) H. Arifin, c. 1, s. 485-86: M. Müellifin, c. 4, s. 74.

(17) H. Arifin, c. 1, s. 44 c. 1, s. 243: M. Müellifin c. 1, s. 41.

S.K.-Hacı Mahmut nr; 590, 1. risâle, 14 yaprak, 1247/1831 yılında yazılmıştır.

(18) O. M. c. 1, s. 381-82: H. Arifin, c. 1, s. 572: M. Müellifin, c. 5, s. 229 Brockelmann Sup. c 2, s. 780.

(19) Hangi tarihte vefât ettiğini tesbit etmemiz mümkün olamadı. Yazar Dârü'l-Fünun hocalarındandır. Bu müessesede 1316/1898 senesinde açıldığına göre o tarihlerde yaşaması icab etmektedir.

(20) Eser 1326/1908 tarihinde Osmaniye Matbaasında basılmıştır. (Bak; S.K.-Şâzeli ksm. nr;8)

— Ali Haydar b. Hasan Fehmi Akşehirlizâde (ö: 1333/1915) nin (21) "Min-hâcu'n-Necâh ilâ Mirâcı'l-Felâh" (22) isimli arapça eserdir.

— Seydişehirli Mahmud Esad b. Mahmud Emin (d: 1857 ö: 1917) türkçe "Usulu'l-Hadis"i (23).

Girişteki malumata göre, yazar Hasan Fehmi Akşehirlizâde'nin talebesidir. Hocasının derslerine devam ederken hadis ilmine karşı daha fazla alâka duymuştur. Hocası öldüğünde hatırasına ithafen bu eseri yazmıştır.

Eser giriş, iki bölüm ve netice olmak üzere dört kısımdan ibarettir:

Giriş: Usulü Hadisin tarifi ve kısımları

Birinci bölüm: Nakille ilgili mevzulardır

İkinci bölüm: Râviler hakkındaki konulardır

Netice: İzâha ihtiyaç gösteren hususları ihtiva eder.

NUHBETÜ'L-FİKER ÜZERİNE YAPILAN ŞERH VE TERCÜMELER: (24)

— Medenî Muhammed Efendi Trabzoni (ö: 1123/1711) nin arapça "Hâşiye 'alâ Nuhbeti'l-Fiker"i (25).

Yazar Nuhbetü'l-Fiker ve şerhlerinden bazılarını iki defa okutmuştur. Eserin metnini talebelerin anlama güçlüğü sebebiyle, Molla Ali Kari (ö: 1016/1607) nin şerhi üzerine mühim meselelerle ilgili notlar ilâvesiyle hâşiye yapmıştır.

İsmail Hakkı Bursavî (d: 1063/1652-53 ö: 1137/1724-25) nin arapça mu-fassal olan "Şerhu Nunbeti'l-Fiker". (26)

(21) Fehmi Ethem Karatay, İstanbul Üniversitesi Arapça Basmalar Kataloğu, 1951 1. faskül, s.161

(22) 1303/1839 da Bursa'da basılmıştır. 118 s. Aynı eser. s. 161.

Yazar ilk defa "Mirâcu'l-Felâh" isimli mulahhas eserini yazmıştır. Bu, İmâdüddin Tarsusî tarafından türkçeye tercüme edilmiştir. Daha sonra metin yazarın bizzat kendisi tarafından şerhedilerek yukarıdaki isim verilmiştir.

(23) Eser 1316/1898 de Cemal Efendi Matbaasında 120 s., 1307/1889 İzmirde 163 s. olarak basılmıştır.

(24) Ahmed b. Ali Haceril-Askalânî'nin (ö. 852/1449) eseridir.

(25) O.M. c. 1 s. 167.

Bursa, Orhaniye ktp. Haraççoğlu ksm nr; 350, 67 yaprak, 1122/1710 tarihinde Abdurrahman tarafından istinsah edilmiştir.

(26) O. M. c. 1, s. 29-32' M. Müellifin, c. 2, s. 266-67: H. Arifin, c. 1, s. 219-20.

Eser basılmamıştır. Bir çok yazmaları mevcuttur' birkaçını zikredeceğiz. S.K- Pertevniyal nr; 186-187, 2 cilt, yazma, 1129/1716 da istinsah edilmiştir. Kaduzâde nr; 46 Muhammed Emin tarafından 1237/1831 de istinsah edilmiştir.

Kılıç Ali Paşa nr; 182,

Bursa, Orhaniye ktp, Genel ksm. nr; 35, 36, 37, 1003.

³Muhammed b. Ömer İskilibî (yaşadığı tarih 1210/1795) nin "Terceme Nuhbetü'l-Fiker" türkçe eseridir. (27)

Giriş kısmına göre, müellif hadis ve tefsirde mütehasıs bir kimse idi. Nuhbetü'l-Fikeri İstanbul mdreselerinde talebelere okutmuştur. Talebelerin bu esere büyük ilgi göstermeleri üzerine İskilibî, muhtelif kütüphanelerde bulunan Nuhbetü'l-Fiker'in hâşiyeye ve şerhlerini inceleyerek bunların hulâsasını türkçeye çevirdiğini, iki nüsha yazarak birisini Selimiye, diğerini Beyazıd-ı Vefî kütüphanesine hediye ettiğini belirtiyor. (28)

— Muhammed b. Ömer Kastamonî (yaşadığı tarih 1216/1801-2 III. Selim devri) (29) nin türkçe tercüme ettiği "Terceme Nuhbetü'l-Fiker" eseridir. (30)

— Yemlihazâde Mustafa b. Muhammed Efendi Elbistanî (ö: 1294/1877)nin "Manzumu'l-Aliye fi'l-Ahbârî'n-Nebeviye 'alâ manzumu Nuhbetü'l-Fiker fi fenî'l-Hadis ve'l-Eser". (31).

Yazar Nuhbetü'l-Fiker üzerine ta'lik yapmıştır. Manzum olarak yazılan eseri nesirle izah etmiştir. Eserdeki bir nota göre müellif, bu eseri hadis ilmini kolaylaştırmak ve talebelerin hocasız hadis ilmini anlayabilmeleri için yazmıştır.

— Abdünnâfi Efendi (yaşadığı tarih 1297/1879) 'nin türkçe tercüme ettiği "Terceme Nuhbetü'l-Fiker Eser-i Mu'teber'dir (32).

---

(27) Edirne, Selimiye ktp. nr; 911, eski nr; 407, 32 yaprak, 1210/1795 tarihinde yazmış olup kendi el yazmasıdır.

Yazarın ölüm tarihini tesbit etmemiz mümkün olmadı. Eserini 1210/1795 tarihinde yazdığına göre bu tarihlerde yaşaması muhtemeldir.

(28) Aynı eser, 1 ve 2. ci yapraklar.

(29) Topkapı Sarayı Müzesi ktp. Türkçe yazmalar katalogu, c. 1, s. 24-25.

(30) Topkapı Sarayı Müzesi 111. Ahmed ktp. Hazine kitaplığı, nr; 45, 29 yaprak.

(31) Bu eser, H. Arifin c. 2, s. 4 60 ve M. Müellifin, c. 12, s. 275-76 tarafından hadis ilmi kısmında zikredilmiştir. Halbuki O.M. c. 2, s. 58 Usulü Hadis bölümünde işaret etmiştir. Diğer taraftan ister M. Müellifin olsun, ister O.M. olsun farklı isimler altında kaydediyorlar. Birisi "Ta'likât alâ Nuhbetü'l-Fiker", diğeri "el-Manzumu'l-Aliye fi'l-Ahbârî'n-Nebeviye". Diyebiliriz ki ikisi aynı eserdir. Çünkü 1283/1887 yılında neşredilen eserin giriş kısmına göre; Müellif manzum olarak yazılan Nuhbetü'l-Fiker üzerine ta'lik yapmıştır. Ve esere "el-Manzumu'l-Aliye fi'l-Ahbârî'n-Nebeviye" ismi verilmiştir. (Bak; S.K. Hacı Mahmut ksm. nr; 726, 1. risâle.

Diğer taraftan eserin sonundaki nota göre; "el-Manzumu'l-Aliyyü'l-Ahbaru'n-Nebeviye alâ Manzumu'l-Nuhbetü'l-Fiker"dir. Aynı eser, s. 37.

(32) Eser müellif tarafından 1297/1879 da bitirilmiştir. 1301/1883 de Ma'muretü'l-Aziz Vilâyeti Matbaasında 220 sayfa olarak basılmıştır. (Bak; Atatürk Üniversitesi ktp. Özege ksm. nr; 16293).

— Ramazanzâde İffet Efendi (ö: 1308/1891) nin türkçe tercüme ettiği "Terceme Nühbetü'l-Fiker" isimli eseridir. (34)

Giriş kısmına göre, müellif badis ilmini öğrenmeye arzulu talebelere anlamada kolaylık olması için eseri tercüme ve şerh etmiştir.

— Rasim Malatî Muhammed b. Seyyid Rıza b. Süleyman Rumî (ö: 1314/1898) nin "Nuhbetü'l-Belâga fi Şerhi Nuhbeti'l-Fiker Usulî'l-Hadis" eseridir. (35)

Fâtih Ahmed (xx. asırda yaşamıştır.) Türkçe tercüme ettiği "Terceme Nuhbetü'l-Fikeri"i (36).

MUHAMMED B. PİR ALİ BİRGİVİ (ö: 981/1573) nin "RİSÂLE Fİ USUL-İ'L-HADİS" İNE SONRAKİ ASIRLARDA YAPILAN ŞERH VE TERCÜMELER:

— Davud b. Muhamed Kârsi Rumî (ö: 1160/1747) nin (37) arapça şerhettiği "Şerhu alâ Usulî'l-Hadis Bi'givi" (38) eseridir.

(33) O.M. c. 1, s. 387; H. Arifin, c. 1, s. 632; M Müellifin, c. 6, s. 199, eserin ismini "Tuhfetü'l Fiker fî'l-Hadis" olarak kaydetmiştir.

(34) 1301/1883 de Matbaa'yı Elâzığ da basılmıştır. 220 s. (Bak; S.K. İzmirli İsmail Hakkı nr; 271).

Eser 1279/1879 tarihinde bitirilmiştir. Ve "el-Eserü'l-Mu'teber fi Terceme-i Nuhbeti'l-Fiker" ismi verilmiştir. Aynı eser, giriş kısmı s. 4.

(35) H. Arifin, c. 2, s. 395; M. Müellifin, c. 11, s. 11.

(36) 1261/1875 de basılmıştır, 72 sayfadır. Neşreden Muhammed Said (Bak; Konya Yusuf Ağa ktp. nr; 5903, I. risâle.

(37) O.M. c. 1, s. 309; H. Arifin, c. 1, s. 363; Brockelmann Zweiter Band, s. 582: Fehmi Ethem Karatay, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu, c. 2, s. 11-12.

(38) Eserin bir çok yazmaları mevcuttur, birkaçını burada zikredeceğiz;

S.K. Çelebi Abdullah nr; 388, 10. cı risâle, 195-222, yaprak, 1156/1743 de istinsah edilmiştir. ve nr; 49.

Düğümlü Baba nr; 59.

Tunus Milli Kütüphanesi Hadis Yazmaları Bölümü nr; 456.

Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler Bölümü ktp. Ankara, nr; 2214. İstanbul, Beyazıt ktp. nr; 809.

Basılış tarihleri;

1272/1855, 47 s. (Bak. Fehmi Ethem Karatay, İstanbul Üniversitesi Ktp. Arapça Basmalar Kataloğu nr; 88646) 1288/1871 Şeyh Yahya Matbaası, 1298/1872, 1293/1877 Matbaa'yı Amire, 134 s. (Bak. Sk. H. Hayri Abdullah nr; 224) ve 1314/1896 Matbaa'yı Osmaniyede basılmıştır.

Müellif bazı kimselerin istekleri üzerine şerh etmiştir. Bunun için şöyle der: "Sahih-i Buhariye başladığım zaman usulü hadise ihtiyac duyulduğunu müşahade ettim. Telif edilenler arasından en iyisini araştırdım. Nihayet Birgivi'nin risalesini buldum" (39).

— Mustafa Şevket Efendi (yaşadığı tarih: 1251/1835) nin "Şerhu Li Dâvudi'l-Kârsi alâ Metn-i Usuli'l-Hadis Li'l-Birgivi" üzerine arapça yaptığı hâşiyedir. (40)

— Mustafa b. Şâlih Rıfkı İstanbuli Rumî, Müderris Şevket olarak tanınır. (ö: 1291/1874) nin "Hâşiyeye alâ Şerhi Davud Kârsi li Usuli'l-Hadis" isimli eseridir. (41)

— Yusuf Şükrü Harputî (ö: 1292/1875) nin (42) arapça "Hâşiyeye alâ Şerhi Usuli'l-Hadis li Davud Kârsi" eseridir. (43)

— Abdülaziz Ahmed Efendi Babakaleli (yaşadığı tarih: 1277/1860) nin (44) türkçe olan "Mukarrabu't-Tâlibin" eseridir. (45)

Davudu Kârsi'nin yukarıda zikrettiğimiz eserini türkçeye usulü hadis öğrenmek isteyen talebelerin istifade etmesi için tercüme etmiştir.

---

(39) S.K. Çelebi Abdullah nr; 388, 195-96. yaprak.

(40) Müellif eseri 1251/1835 de bitirmiştir. 1289/1872 de, 48 s. olarak basılmıştır. (Atatürk Üniversitesi ktp. Özege ksm nr; 14996).

(41) O.M. c.1, s. 338-39, M. Müellifin, c. 2, s. 258; H. Arifin, c. 2, s. 458.

(42) O.M. c. 2, s. 57, H. Arifin, c. 2, s. 470; M. Müellifin, c. 13, s. 305.

(43) O.M. de eserin ismi "Şerhu alâ Usuli'l-Hadis li Birgivi" geçmektedir. Halbuki Birgivi'nin eseri üzerine yapılan bir şerh değil, Davudi Kârsi'nin eseri üzerine yapılan bir hâşiyedir. (Bak; S.K. Tırnovalı nr; 328, Serez, nr; 241.

Eser multelif tarihlerde basılmıştır. 1217/1885 Matbaa'yı Âmire (Defterci Kütüphaneyi Serez nr; 241 s. 11), 1292/1875 (S.K. İsmail Hakkı İzmirli nr; 450) ve 1293/1876 (Tırnovalı nr; 328),

(44) Osmanlı Müellifleri, 1, 384, yazarın yaşadığı tarih 1277/1860 olarak gösterilmiştir.

(45) Eser 1290/1873 de basılmıştır. 78 s. (S.K. Hamidiye nr; 198).

KISALTMALAR:

C: Cilt

D: Doğum

H. Arifin: Bağdatlı İsmail Paşa, Hediye-tü'l-Arifin ve Esmâü'l-Müellifin, İstanbul, c. 1, 1951, c. 2' 1955.

K. A'lam: Şemseddin Sami, Kamusu'l-A'lâm, İstanbul, 1306;1889, 6 cilt.

Keşfuz-zunun: Katip Çelebi, Keşfu'z-Zunun Asâmu'l-Kütüb ve' l-Fünun, Maarif matbaası, İstanbul 1941, 1943.

Ksm: Kısım

Ktp: Kütüphane

M. Müellifin: Kahhale Ömer Rıza, Mu'cemü'l-Müellifin, Matbaa'yı Terakki, Şam 1960, 15 cilt.

Nr: Numara

O.M: Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul, c. 1, 1333/1914. c. 2 1338;12929.

Ö: Ölüm

S: Sayfa

Sicilli Osmani: Mehmet Süreyya, Sicilli Osmani, Matbaa'yı Amire, İstanbul, 1308/18890, 4 cilt.

S.K: Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul,

Sakâık-ı Nu'mâniye: Taşköprüzade, Şakâık-ı Nu'mâniye Türkçeye tercüme eden, Mecdi Efendi.